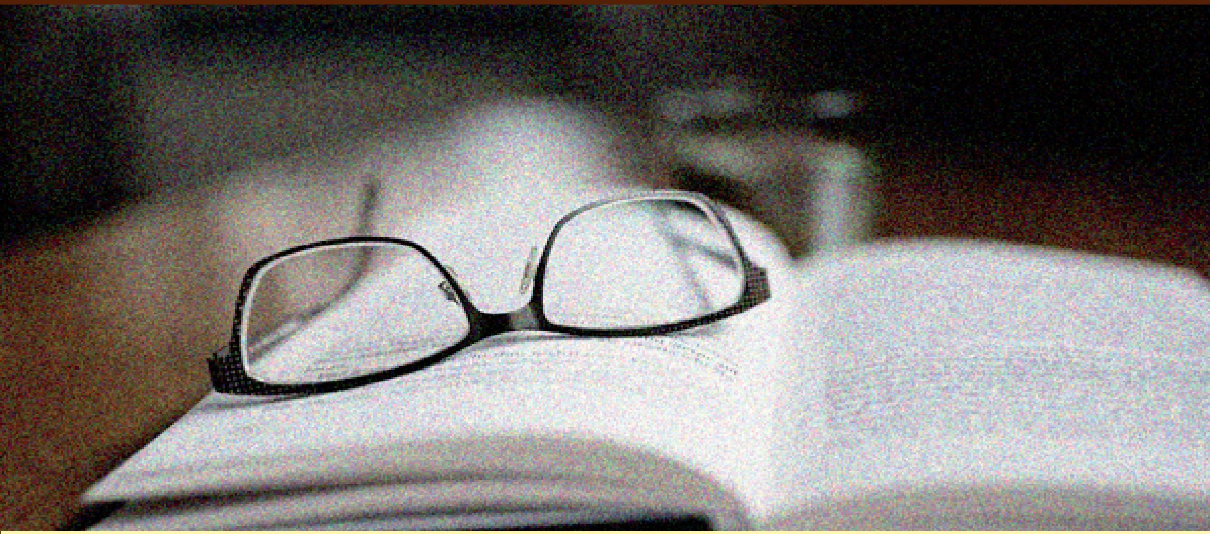

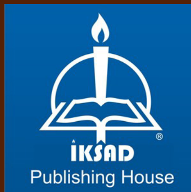
MUASIR FİLOLOJİ VE EDEBİYAT TETKİKLERİ

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ

YAZARLAR

Doç. Dr. Bahar DEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Begüm KURT
Dr. Öğr. Üyesi Engin BÖLÜKMEŞE
Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah PARLAK KALKAN
Öğr. Gör. Dr. Tuba KAPLAN
Arş. Gör. Dr. Ersin ÇETİNKAYA
Türkçe Öğr. Ali KIRIBİŞ

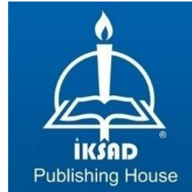
MUASIR FİLOLOJİ VE EDEBİYAT TETKİKLERİ

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ

YAZARLAR

Doç. Dr. Bahar DEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Begüm KURT
Dr. Öğr. Üyesi Engin BÖLÜKMEŞE
Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah PARLAK KALKAN
Öğr. Gör. Dr. Tuba KAPLAN
Arş. Gör. Dr. Ersin ÇETİNKAYA
Türkçe Öğr. Ali KIRİBİŞ

 Institution of Economic Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

ISBN: 978-625-7279-72-7
Cover Design: İbrahim KAYA
December / 2020
Ankara / Turkey
Size = 16 x 24 cm

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Edebiyatın, dilin ve söz konusu bu iki kavramın geliştirilmesi bağlamında yapılan çalışmaların, medeniyetimizin şekillenmesine ve gelişmesine olan katkılarını sıralamaya kalkmak, sonsuz evrende yolculuğa çıkmaya benzer. Nitekim beşeriyetin gerçekleştirdiği her atılımın ve elde ettiği her başarının ardında, dilin ve edebiyat sanatının muazzam bir rolü vardır. İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran en önemli özellik, düşünebilme yeteneği ve buna bağlı olarak gelişen konuşma yetisidir. Geçmişten bugüne, insanın doğaya karşı verdiği ezeli savaşta kullandığı en büyük silahı ve en büyük avantajı, dilsel yeteneği ve bu melekesi sayesinde geliştirdiği edebiyat sanatı olmuştur. Görünüşe göre, kadim insanlar, düşünebilmelerine yahut düşündüklerini aktarabilmelerine olanak sağlayan en kıymetli hazinelerinin, konuşma yetisi olduğunun son derece bilincindedir. Eski Arapların “manṭıḳ” (منطق) sözcüğünü “konuşmak” manasına gelen “nutḳ” (نطق) kelimesinden türetmesi, keza Antik Yunanın “mantık” (λογική / logikí) sözcüğünü yine “konuşma” manasına gelen λόγος (lógos) kelimesinden türetmiş olması, sıradan bir tesadüften çok daha fazlasıdır.

Medeniyetler, kültürler, uluslar ve devletler, kendi söylemleriyle kurulmuş, söylemi daha güçlü olanlar tarafından yıkılmıştır. Çevrelerini anlamak ve anlamlandırmak adına, önce gördükleri nesnelere, sonra da göremedikleri kavramlara isim verme uğraşına giren ilk insanlar, tarih sahnesinin tanık olduğu ilk filologlardır. Matematiği keşfeden kadim âlimler, sayılara isim verdiklerinde, beş

duyumuzun ötesine uzanan bir evrenin kapısını aralama yolunda dilden yararlanmışlardır. Duyularımızla algıladıklarımızın tanımlanmasının ardından, algılarımızı aşan tabiatüstü yaratıkları, ejderhaları, perileri ve devleri uyduran anlatıcılar, tarihin ilk kurgucularıdır. Aslında var olmayanın anlatılması, özü itibarıyla yalancılıktan ibaret olmasına karşın, insanları birleştiren görünmez bir edebî ve manevi bağ vazifesi görmüştür. Ra, Enki, Zeus ve benzeri sayısız mitolojik karakterin, edebî bir dille ete kemiğe büründürülmesinin ardında, insanları veya ulusları yönlendirme ve birleştirme gayesinin yattığı aşikârdır. İskandinavyalılar Valhalla kurgusuyla askerlerinin savaşımcı güdülerini perçinlemeyi fazlasıyla başarmışlardır. Kadim kâhinlerin ve şamanların secili sözleri, büyüsel terennümler, antik dinî metinler, mitolojik anlatılar ve daha pek çok edebî materyal, modern edebiyatın ve medeniyetin temellerini ilmek ilmek dokumuştur.

Günümüzün yaşayan baskın dil ve edebiyatları, hiç kuşkusuz ki, muazzam bir gelişmişlik seviyesine ulaşmış durumdadır. Geçmişin henüz tetkik edilememiş edebî ürünleri ile çağdaş edebî eserlerin birleşiminden meydana gelen bu uçsuz bucaksız bilgi birikimi, ancak bilim aracılığıyla kıymetli bir hazineye dönüştürülebilir. Bu bağlamda, filologların pek zorlu bir görevi üstlenmeleri gerekmektedir. Nitekim geçmişte insanoğlunun gerçekleştirdiği büyük atılımlar, nasıl dil ve edebiyatın gelişmesi sayesinde vukua gelmişse, gelecekte gerçekleşecek atılımlar da bu iki kavram sayesinde gelişme imkânı bulabilecektir. İstikbalde günümüz dillerinin yerini alacağı düşünülen

ve adeta telepatiyi andıran, yapay zekânın kullanımıyla kodlamayı esas alan iki değerli (binary) suni dil, çağımızın telaffuza dayalı geleneksel konuşma yönteminin tahtını sarsmaya hazırlanıyorken, bugünkü algılarımızın ötesine ulaşan muazzam filolojik sıçramaların yaşanacağını düşünmemek elde değildir. Gelecek ne getirirse getirsin, insan elinden çıkan tüm gelişmelerin, dil ve edebiyatın doğru şekilde kullanımıyla elde edildiği ve edileceği aşikârdır.

Takdirlerinize sunulan bu kitap çalışmasında, filoloji, dil ve edebiyat alanında, altı modern çalışma bilim dünyasına kazandırılmaktadır. İlk bölüm, Arap edebiyatındaki klasik kaside geleneğinde sıkça kullanılan tematik unsurlardan biri olan raḥîl konusunu ele almaktadır. İkinci bölüm, Fakir Baykurt'un "Telli Yol" adlı eserindeki Türk ve Alman imgelerini irdelemektedir. "Ütopik Bir Düzende Gerçekçilikten Toplumsal Gerçekçiliğe: M. Ye. Saltıkov-Şedrin ve Sabahattin Ali" başlığını taşıyan üçüncü bölüm, hem Türk hem de Slav dünyasını yakından ilgilendirmektedir. Dördüncü bölüm, Âşık Veysel türküleri bağlamında, Türk dilinin yabancı dil olarak öğretilmesi kapsamında türküler mevzuunu tetkik etmektedir. Beşinci bölüm, icra bağlamında Malatya yöresi türkülerinin söylendikleri ortamlara ilişkindir. Güncel bir meseleye değinen altıncı ve son bölüm ise TV haber programlarında yapılan dil yanlışlıklarını ele almaktadır.

Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ

Editör

Kars - 2020

BÖLÜM 1

KLASİK ARAP ŞİİRİNDE RAHÎL BÖLÜMLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ[1]

[1] Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kars, Türkiye, esatayyildiz@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8067-7780

GİRİŞ

Kadim Arap dehasının ve üretkenliğinin en belirgin sanat mahsulleri, sosyal ve edebî yaşamlarında çokça önem verdikleri kaside formundaki şiirlerdir. Malum olduğu üzere kasideler, klasik dönemde genellikle birkaç temanın bir araya getirilmesiyle şekillendirilen çok temalı manzumelerdir. Kaside nazmına girişen şairlerin çoğu zaman aslî hedefi, genellikle kasidenin üçüncü kısmında yer alan *faḫr* (övünme), *medîḥ* (methiye) yahut *hicâ'* (hiciv) bölümünde anlatacakları mevzulardır (Gu, 2014: 62). Dolayısıyla bahsi geçen bu kısımlar, esasen kasidenin temel mevzuunu teşkil etmektedir. Ne var ki bu aslî konuların işlenmesine geçilmeden önce, şairler insanların ilgisini daha çok çekebilecek konulara da değinmeyi tercih etmişlerdir. Böylelikle şairin anlatmak istediği aslî mevzuya geçilinceye kadar, dinleyicilerin ilgilerinin daha etkileyici ve daha hoş konularla çekilmesi arzulanmıştır.

Tahmin edileceği üzere, insanların en çok hoşuna giden anlatımlar, genellikle yumuşak ifadelerle aşkın konu edildiği *nesîb* bölümlerinde karşımıza çıkmaktadır. Klasik kaside çoğu zaman bu bölümle başlamakta ve burada terk edilen diyarlardan, ayrılıktan ve nostaljik unsurlardan bahsedilmektedir (Çetin, 2011: 61). Söz konusu bölümün, şiirsel açıdan kasidenin en değerli kısmını meydana getirdiğini söylemek mümkündür. Mamafih nesîb bölümü, daha ciddi konular olan övgü, övünme yahut yergi bölümlerine dinleyicileri hazırlaması beklenen bir girizgâh olmaktan öteye geçememektedir. Ayrıca nesîb bölümü bu aslî temaya geçişte tek başına yeterli olamadığından, nesîb

ile ana tema arasında yer alacak bir geçiş bölümüne daha ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. İşte böylelikle kadim Arap şairlerinin bu boşluğu doldurmak maksadıyla, çölde geçen yolculuklarını ve karşılaştıkları zorlukları konu edindikleri *raḥîl* bölümlerinden istifade etme yoluna gittiklerini düşünmek makuldür.

Bu çalışmada, kaside bünyesinde yer alan baskın bir tema olmasına karşın, hak ettiği ilgiyi yeterince görememiş olan *raḥîl* bölümleri tetkik edilecektir. Bu bağlamda ilk olarak raḥîl teriminin etimolojisine değinilecek, ardından mezkûr bölümün mahiyeti ve kaside içerisindeki konumu irdelenecektir. Daha sonra ise raḥîl bölümünün kasidenin diğer bölümleriyle olan ilişkisi tetkik edilecektir. Müteakiben raḥîl şiirlerindeki mekân ve karakter kullanımına değinilecek ve bu bölümlerde kullanılan belli başlı konular saptanacaktır. Çalışmanın birincil kaynağı klasik döneme ait şiirler olduğundan, makalede varılan sonuçların somut bir veri üzerinden ispatlanabilmesi maksadıyla, son olarak tipik bir raḥîl bölümü Türkçe tercümesiyle birlikte örnek olarak sunulacak ve detaylı şekilde mütalaa edilecektir.

1. RAḤÎL TERİMİNİN ETİMOLOJİSİ

Arap edebiyatındaki *raḥîl* (رَحِيل) terimi, malum olduğu üzere *r-ḥ-l* kökünden türetilmiş bir kelimedir. Bu terimin çok eski bir sözcük olduğunu, hatta belki de Asıl Sâmîceden (*Ursemitisch, Proto-sémitique*) diğer alt dillere aktarıldığını düşünmek mümkündür. Nitekim *r-ḥ-l* kökünün Saba dilinde ekipman ve koşum takımı gibi manalara geldiği bilinmektedir (Beeston, Ghul, Müller, & Ryckmans,

1982: 116). Keza *raḥale* yahut *raẖale* kelimesi, Ge'ez dilinde de benzeri bir manayla karşımıza çıkmaktadır (Leslau, 2006: 466). Ne var ki İbranicede *raẖel* (רחל) sözcüğü dişi koyun manasına gelmektedir (Kitto, 1849: 2/745). Dolayısıyla Kuzey ve Güney Samî dilleri arasında, bilemeyeceğimiz bir tarihte, bu kelime bağlamında küçümsenemeyecek bir anlam farklılaşması vukua gelmiş olmalıdır.

Arap dilinde *raḥale* (رَحَلَ) fiili, yola çıkmak, ayrılmak, gitmek, göç etmek, hayvana semer vurmak, eğer takmak gibi manalara gelmektedir. *Raḥḥale* (رَحَّلَ) sözcüğü, göçe zorlamak, ayrılmaya mecbur etmek, kovmak, birisini sürmek, sevk etmek, develeri yüklemek anlamındadır. Keza *erḥale* (أَرْحَلَ) kelimesi, göçe zorlamak, kovmak, ayrılmaya zorlamak, birisine binek devesini vermek, binekleri ve develeri çok olmak demektir. *Teraḥḥale* (تَرَحَّلَ) eylemi, sürekli göç etmek, göçebe hayatı sürmek, durmaksızın yolculuk etmek, sefere çıkmak anlamlarındadır. *İrteḥale* (إرْتَحَلَ) ise yola koyulmak, gitmek, ayrılmak, göçebe yaşantısı sürdürmek, yolculuk etmek manasındadır. *İsterḥale* (اسْتَرْحَلَ) fiili, binek devesi istemek yahut birisinden yola koyulmasını talep etmek anlamına gelmektedir. Yola çıkan yahut göç eden kişiye *râḥil* ç. *râḥilûn/ruḥḥal* (رَاحِل ç. رُحَّال/رَاحِلُون), binek devesine *râḥile* ç. *revâḥil* (رَاحِلة ç. رَوَاحِل) denilmektedir. *Raḥl* ç. *riḥâl* (رَحْل ç. رِحَال) sözcüğü, semer, palan, eğer manalarındadır. *Riḥle* ç. *riḥal/riḥlât* (رِحْلَة ç. رِحَل/رِحْلات) kelimesi yolculuk, *ruḥle* (رُحْلَة) sözcüğü ise gidilen yer demektir. *Raḥḥâl* ç. *râḥḥâlûn* (رَحَّال ç. رَحَّالُون) tabiri, seyyah manasında kullanılmaktadır. *Raḥîl* (رَحِيل) kelimesi ise, göç, sefer, gidiş, yola koyulma, ayrılma gibi

manalara gelmektedir (İbn Manẓûr, Bty., 11/274-280; Wehr, 1985: 458-460). Anlaşıldığı üzere, Arapçada *r-ḥ-l* kökünden türetilebilen tüm bu sözcükler, o veya bu şekilde yolculuk manasıyla doğrudan doğruya ilişkilidir ve şiirlerde bu tabirlerle sıkça karşılaşılması olasıdır.

2. RAḤÎL TEMASININ MAHİYETİ VE KASİDE İÇERİSİNDEKİ KONUMU

Klasik Arap kasidesinin içerisinde, şairin çölde yaptığı yolculukları anlattığı kısma *raḥîl* bölümü denilmektedir. Söz konusu kısmın adlandırılmasında, bu kelimenin niçin seçildiği aşikârdır. Nitekim şairler bu kısımda genellikle tamamen çöldeki yolculuklarını anlatmaya odaklanmakta ve çöl atmosferinin dışına çıkmamaktadırlar. Keza raḥîl bölümünde kasidenin farklı bölümlerine yapılan atıf asgari düzeydedir ve bu durum genellikle methiye ağırlıklı kasidelerde vuku bulmaktadır. Kaside içerisindeki dizilim açısından, raḥîl bölümleri, genellikle kasidenin ikinci kısmında, *nesîb* bölümünden hemen sonra yer almaktadır. Zira hatırlanacağı üzere, raḥîl bölümünün kullanımı, latif aşk temasından aslî temaya yapılacak geçişin anlamlı kılınmasına hizmet etmektedir.

Raḥîl bölümünün şekillendirilmesinin ve yaygın şekilde kullanılması-nın ardında, erken dönem Arap yaşantısında deveye verilen muazzam önem yatmaktadır. Câhiliye şiiri Arapların gündelik hayatıyla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla çölde yapılan uzun ve yorucu yolculuklar, bedevilerin yaşam tarzlarının önemli bir parçasıdır.

Yorucu çöl yolculukları için en elverişli hayvan, sıcak iklime, açlığa, susuzluğa ve kum fırtınalarına dayanıklılığıyla ön plana çıkan develerdir. Öyle ki bedevilerin hayatta kalması develerin varlığına bağlı olduğundan, Sprenger bedeviler için "deve paraziti" tabirini dahi kullanmaktadır. Atın ehlileştirilmesi insanların en asil kazanımlarından sayılıyorsa, göçebelerin bakış açısından devenin ehlileştirilmesi de en kullanışlı keşif olmuştur. Nitekim ulaşım aracı olarak üstlendiği çok önemli vazifenin yanı sıra, besin kaynağı olması ve bir takas aracı olarak işlev görmesi, devenin Arap toplumundaki önemini arttırmıştır. Gelinlere verilen başlığın, öldürülenlerin ailelerine ödenen kan parasının, *meyser* oyunundan elde edilen kârın yahut kabile liderlerinin servetlerinin, develer üzerinden hesaplandığı malumdur (Hitti, 2002: 21-22). Hal böyle olunca, Arap edebiyatında asırlar boyunca işlenecek olan deve motifi, en eski Arap şiirlerinde dahi karşımıza çıkmaktadır.

Devenin kadim Arapların yaşamındaki muazzam önemi anlaşıldığında, eski şairlerin niçin durmaksızın develerden bahsettiğini anlamlandırmak daha kolay olacaktır. Raḥîl bölümünde betimlenen binekler, genellikle *nâḳa* (نَاقة) tabir edilen dişi develerdir. Hatta bu kullanım fazlaca klişeleştirildiğinden, bazen şairlerin bu kelimeye yer vermeksizin, doğrudan dişi deveyi niteleyen dişil formda bir sıfat kullanma yoluna gittikleri gözlemlenmektedir (bkz. Beşşâr b. Burd, 1376/1957: 3/75-83).

Ne var ki şairler raḥîl bölümünde bazen atlarıyla çıktıkları yolculuklardan bahsedebilmektedirler. Daha ziyade Abbâsî dönemi kasidelerinde, deve temasının yerini atların almaya başladığı gözlemlenmektedir. Muhtemelen bunun nedeni, dönem şairlerinin geleneksel şiir formunu modern çağın şartlarına uyarlama çabasından ileri gelmektedir. Yine de bu durum geniş bir yaygınlık bulamayacaktır. Öte yandan Abbâsî döneminde bu alanda bazı yeniliklerle karşılaşıldığı doğrudur. Örneğin; el-Mutenebbî (ö. 354/965) geleneksel raḥîl temasını tiye aldığı bir şiirinde, yayan olarak yapılan bir yolculuğu konu edinmektedir (Jacobi, 1982: 20). Bu minvaldeki kullanımlar bir tarafa bırakıldığında, Abbâsî şairleri tarafından, Câhiliye şiirleriyle neredeyse özdeş olabilecek kadar benzer olan raḥîl bölümlerinin nazmedildiğini belirtmek gerekir.

3. RAḤÎL BÖLÜMÜNÜN KASİDENİN DİĞER BÖLÜMLERİYLE İLİŞKİSİ

Raḥîl teması, hiciv, methiye ve övünme gibi pek çok konuyla birlikte kullanılabilmektedir. Lakin özellikle methiyenin aslî konu olduğu kasidelerde, raḥîl teması daha anlamlı bir hale gelmektedir. Bu gibi durumlarda şair, geleneksel olarak nesîb kısmıyla kasideye giriş yapmakta, daha sonra raḥîl bölümüne geçiş sağlamaktadır. Bu kısımda çölde karşılaşılan sıkıntılar, övülen kişinin yahut haminin merhametini kazanmak adına özenle anlatılmaktadır. Hatta memdûḥun şaire vereceği hediye ve hibelerin miktarını arttırmak adına, bu kısımda karşılaşılan meşakkatler abartılabilmektedir. Zira methiyelerde şairin katlandığı bu zorlu yolculuğun yegâne gayesi, memdûḥuna

ulaşmaktır. Methiyelerde şairin ve bineğinin tek motivasyonu, hamilerinin yanına varmak, ondan feyiz almak, ikramlarıyla mesut olmak, onun cömertliğine ulaşmak yahut konuk severliğiyle rahata ermektir (bkz. ʿAlḳame el-Faḥl, 1353/1935: 9-16). Bu bağlamda düşünüldüğünde, şairin duçar olduğu meşakkatleri mübalağalı şekilde aktarması yahut zihninde hiç yaşanmamış güçlükler kurgulaması muhtemeldir.

Kasidenin ana konusunun faḫr yani övünme olduğu şiirlerde, raḥîl bölümünün üstlendiği rol, en az methiyelerdeki kadar yüksektir. Öte yandan methiye ve fahriye kasidelerinin raḥîl kısımlarının arasında, belirgin bir farklılığın olduğunu söylemek güçtür. Lakin övünme ağırlıklı kasidelerin raḥîl kısımlarında şairin amacı, dayanıklılığını, gücünü, cesaretini, izcilik yeteneklerini ve tahammül seviyesinin yüksekliğini anlatmaktır. Dolayısıyla çöl yolculuğu adeta şairin yeteneklerini gösterdiği bir er meydanına dönüştürülmektedir. Bunun yanı sıra devesinin süratinin ve dayanıklılığının anlatılmasıyla, şair sahip olduğu varlıklar üzerinden dolaylı yoldan övünmüş olmaktadır.

Hiciv temasıyla raḥîl teması, özü itibariyle fazla uyumlu değildir. Nitekim yolculuk anlatısının yergiyle insicamlı şekilde kullanılması, sanıldığından çok daha zordur. Ayrıca hicviyelerin genellikle daha kısa olması hasebiyle, kasideyi uzatan raḥîl ve nesîb gibi bölümlere fazlaca rağbet gösterilmemektedir. Buna rağmen bazı yergilerde raḥîl temasından yararlanıldığı vakidir. Öte yandan alışıldık kaside sıralamasının, hiciv ağırlıklı manzumelerde daha çok değişim gösterdiği gözlemlenmektedir. Örneğin; şair kasidesine hedef aldığı

kişiyi hicvederek giriş yapmakta, ardından direkt olarak raḥîl kısmına geçiş sağlamakta ve kasidesini çok uzatmadan sonlandırmaktadır (eṭ-Ṭaberî, Bty.: 3/267). Yahut kasideye hedef alınan kişinin birkaç kelimeyle kınanması suretiyle giriş yapılmakta, ikinci beyitle birlikte derhal övünmenin ağır bastığı bir raḥîl temasına giriş sağlanmakta ve kasidenin sonunda tekrar yergiye dönüş yapılmaktadır (İbn Hişâm, 1375/1955: 2/212-213). Dolayısıyla hicviyeler söz konusu olduğunda, kesin yargılardan kaçınmakta fayda vardır. Bu durumun yegâne nedeni, hicvin şiirin diğer türleriyle uyum sağlayamamış olmasıdır.

4. RAḤÎL BÖLÜMÜNDEKİ MEKÂN VE KARAKTERLER

Klasik Arap şiirinde mekânsal açıdan en avantajlı konuma sahip olan tema belki de raḥîl bölümüdür. Zira bu kısımda anlatılan olaylar, kasidenin diğer bölümlerine nazaran daha geniş bir alanda cereyan eden hadiseleri ele almaktadır. Nitekim raḥîl bölümünün geçtiği mekân, Arap yurdunun uçsuz bucaksız çölleridir. Bilindiği üzere Arabistan iklimi, yeryüzü şekillerinin çeşitliliğine göre farklılık arz etmektedir. Ne var ki bu bölgenin büyük bir bölümü, sıcak ve kurak bir kuşakta yer almaktadır. Dolayısıyla burada hararetin son derece şiddetli olduğu çöl iklimi hâkimdir ve sıcaklık kimi zamanlarda elli dereceye kadar ulaşabilmektedir. Öte yandan çöllerde gündüzle gece arasındaki sıcaklık farklılıkları son derece fazladır. Nadiren yağmur alan bu bölgede yağış görüldüğü zamanlarda ise toprak yapısının sertliğine bağlı olarak seller meydana gelebilmektedir. Dolayısıyla bu yağmurlar bereket getirmelerinin yanı sıra, yıkıcı tabiat olaylarına da sebebiyet vermektedir (Apak, 2014: 21-22).

Şairlerin şiirlerinde anlattıkları ortam, Arap yurdunun işte bu çetin coğrafyasıdır. Öte yandan çöller son derece geniş olmasına karşın, tenhalığı nedeniyle sadece belli başlı hadiselere tanıklık edebilmektedir. Dolayısıyla şairlerin konu edindiği meseleler de çölde karşılaşılabilecek hadiselerle sınırlıdır. Güzergâhlarında karşılarına çıkan su rezervleri, pek çok şiirde kullanılan bir motiftir. Keza çöllerin ihtiva ettiği bazı bitki ve hayvanlar şiirlere konuk olabilmektedir. Bu sınırlılığa rağmen, raḥîl bölümündeki anlatım, sürekli hareket eden bir karaktere yoğunlaştığı için son derece akışkandır. Sonuç itibariyle şairin önünde, istediği hadiseyi kurgulaması için oldukça geniş bir ufuk bulunmaktadır. Mamafih bu ufkun, klasik şiirin sarsılması güç gerçekçiliğiyle sınırlandırıldığını hatırlatmak gerekir.

Genel olarak klasik Arap şiirinde *ana karakter* yahut *protagonist*, şairin bizatihi kendisidir. Doğal olarak bu durum, raḥîl bölümünde de benzer şekilde devam etmektedir. Anlatıcının beyanları, kendi bakış açısından ve kendi tecrübelerinden süzülenlerdir. Şiirlerde bazen uzun çöl yolculuklarında şaire eşlik eden arkadaşlarından da bahsedilmektedir. Lakin bu arkadaşlara verilen rol, genellikle fazlasıyla sınırlıdır. Öte yandan şairin bu yolculuktaki asıl arkadaşı, canını emanet ettiği bineğidir. Dolayısıyla raḥîl bölümündeki *ikinci karakter*in yahut *deuteragonist*in bizzat şairin kendi bineği olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

5. RAḤÎL BÖLÜMÜNDEKİ KONULAR

Raḥîl bölümlerinde genellikle hep belli başlı konuların işlendiği gözlemlenmektedir. Söz konusu bölüme geçiş, malum olduğu üzere nesîb kısmından sağlanmaktadır. Dolayısıyla bu geçişin şiddetini kırmak için şairlerin *taḫalluṣ* sanatını ustaca kullanmaları gerekmektedir. Şairin bu mahareti sergileyebildiği durumlarda, geçiş son derece mantıklı bir zemine oturmakta ve dinleyiciler için rahatsız edici olmayan bir akış sağlanabilmektedir. Bu bağlamda en sık rağbet gösterilen kullanımlardan birisi, şairin belli dertlerinden uzaklaşmak maksadıyla, devesinin sırtında bir yolculuğa koyulmasıdır (bkz. Lebîd b. Rebîʿa, 1962: 297-321). Örneğin; bu minvaldeki şiirlerde şairin gayesi bazen ayrı düştüğü sevgilisini unutmaktır (bkz. ʿAlḳame el-Faḥl, 1353/1935: 9-16). Kasidenin ana teması methiye olduğunda, şairler bu seferlere genellikle hamilerine ulaşmak için çıktıklarını kurgulamaktadır (bkz. Beşşâr b. Burd, 1376/1957: 3/75-83).

Raḥîl bölümlerinde karşımıza çıkan en bariz konu, şairin devesinin betimlenmesidir. Hatta *raḥîl* terimi ile *vaṣfu'l-cemel* (deve tasviri) tabiri, kimi zaman birbirleriyle eş anlamlı olarak kullanılabilecek kadar yakındır. Raḥîl bölümleri genellikle son derece klişeleşmiş kullanımlarla nazmedildiğinden, betimlenen develer de çoğu zaman oldukça tipik figürler olarak karşımıza çıkmaktadır. Şaire yolculuklarında eşlik eden develer, birbiri ardına çıktıkları sayısız seferler neticesinde tedricen cılızlaşmış, durmaksızın devam eden yolculukların etkisiyle yıpranmış ve koşu takımları eskimiş hayvanlar olarak anlatılmaktadır. Ne var ki buna koşut olarak, yorucu

tecrübelerine rağmen, şairlerin bineklerinin son derece hızlı ve dayanıklı olduğu da ifade edilmektedir (bkz. Lebîd b. Rebîʿa, 1962: 297-321). Muhtemelen şairler bu sayede, yolculuklarda elde ettikleri deneyimleriyle övünmeyi yahut develerinin sayısız yolculuğa dayanabilecek kadar kuvvetli olduğunu anlatmak istemektedirler.

Kasidelerin deve tasvirine ilişkin kısımlarında, çeşitli tablolardan ve teşbihlerden istifade edilmektedir. Tahmin edileceği üzere, deveye yapılan en önemli vurgu, bu hayvanların yolculuk esnasındaki dayanıklılıklarına ve aşırı sıcaklıklarda dahi seyir halini sürdürebilme yeteneklerine yoğunlaşmaktadır. Nevzat H. Yanık'ın Arap şiirlerindeki tasvirleri incelediği kapsamlı eserinde, deve tasvirlerine müstakil bir bölüm ayrılmış durumdadır. Kadim şairler, develeri saraya, köprüye yahut gemiye benzetmektedir. Develerin bacaklarını ise sütunlarla yahut iri gövdeli ağaç dallarıyla teşbih etmektedirler. Keza develer kimi zaman dağlara, devekuşlarına, yaban ineklerine yahut yaban sığırlarına benzetilmektedir. Böylelikle bu teşbihlerden hareketle, söz konusu hayvanların anlatımına da geçiş sağlanabilmektedir (Yanık, 2010: 41-42). Deve motifinin daha detaylı şekilde tetkiki için, ʿAbdu'l-Ġanî Zeytunî'nin Câhiliye şiirlerindeki deve motifini irdelediği makalesine müracaat edilebilir. Söz konusu çalışma, Türkçeye Mahmut Kafes tarafından güzel bir çeviriyle kazandırılmış durumdadır (bkz. Zeytunî, 1994-1995: 93-100).

Raḥîl bölümlerinde sıkça tercih edilen kullanımlardan birisi, şairin yolculuk esnasında karşılaştığı sıkıntıların ve zorlukların durmaksızın anlatılmasıdır. Malum olduğu üzere çöl seferlerinin en zorlu yanı, aşırı

sıcaklıklar ve su kaynaklarının yetersizliğidir. Dolayısıyla bu iki olumsuzluk, şairlerin en fazla yoğunlaştığı motiflerdendir. Bazen tehlikelerle dolu olan güzergâhta, şairin tesadüf ettiği hayvan leşlerinden bahis açılmaktadır (bkz. ʿAlḳame el-Faḥl, 1353/1935: 9-16). Bu gibi *memento mori* motiflerle, ölümün daima şairin ensesinde olduğu, dinleyicilere derinden duyumsatılmaktadır. Yolculuk esnasında karşılaşılan tehlikelerin konu edilmesinden, şairin muhtemelen iki beklentisi vardır. İlk olarak onun bu yolculuğu göze alabilmiş olması, cesaretinin somutlaşmış bir göstergesi olarak sunulmaktadır. İkinci ve aslî beklentisi ise hamisinin alakasını kazanabilmektir. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere, katlandığı zorlukların hatırına, alacağı hibelerin arttırılmasını ümit ediyor olmalıdır.

Raḥîl bölümlerinin en renkli ve en güzel anlatımları, muhtemelen doğa olaylarının konu edildiği kısımlarda ortaya çıkmaktadır. Şairlerin fırtına, şimşek, yıldırım ve sağanak gibi meteorolojik olaylara değinmesi, yolculuğun süslenmesinde son derece etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra ana karakterin yoluna çıkan otlaklar ve vahalar bahis mevzuu edilebilmektedir. Keza av köpeklerinin yaban hayvanlarıyla mücadeleye girişmesi gibi hareketli sahnelere de değinildiği gözlemlenmektedir (Demirayak, 2014: 115).

6. ABBÂSÎ DÖNEMİNE AİT TİPİK BİR RAḤÎL BÖLÜMÜ ÖRNEĞİ

Raḥîl temasının anlaşılması ve bulunan sonuçların somut bir veri üzerinden delillendirilmesi için, bu mevzuyu bir kaside üzerinden örneklendirmekte fayda vardır. Raḥîl şiirlerinin en ideal örneklerine, genellikle methiyelerde rastlandığından, söz konusu örnek Beşşâr b. Burd'a (ö. 167/783-84) ait bir övgü kasidesinden seçilmiştir. Şair on altı beyitlik bir nesîb kısmının ardından, devesiyle *memdûḥ*una doğru çıktığı yolculuğu anlatarak şunları söylemektedir (Beşşâr b. Burd, 1376/1957: 3/75-83):

"17. وَصَعرَاءَ مِن مَسِّ الْخِشَاشِ كَأَنَّها   مَسِيرَةُ صادٍ في الشُّؤُونِ اللّوَابِدِ

18. إِذَا كَذَبَتْ حَرَّ الهَجِيرِ صَدَمْتُها   بِسَوْطِي عَلَى مَجْهُولَةٍ أَمِّ آبِدِ

19. عَسُوف لِأَجْوَازِ الدَيامِيمِ بَعْدَما   جَرى آلُهَا فَوْقَ الْمِتَانِ الأَجالِدِ

20. تَرَوَّعُ مِن صَوْتِ الْحَمَامَةِ بِالضُّحَى   وَبِاللّيْلِ تَنجُو عَن غِنَاءِ الجَدَاجِدِ

21. سَقَيتُ بِدُعْثُور فَعَافَت نِطَافَهُ   إِلى مَنْهَل عَن ذي صَدِيرٍ مُعَانِدِ

22. وَمَاءٍ صَرَى الْجَمَّاتِ طَامٍ كَأَنَّهُ   عَبِيَّةُ طالٍ مُتْلَدَاتٍ صَعَائِدِ

23. تَنُوهُ أَنْقَاضٍ كَأَنَّ هُوِيَّها   هُوِيَّ سَمَاماتٍ بِنَجْدٍ طَرَائِدِ

24. تُثِيرُ بِها وَاللّيْلُ مُلْقٍ رُوَاقَهُ   هُجُودَ القَطَا مُسْتَوْقِدٍ غَيْرَ هاجِدِ

25. حَرَاجِيجَ يَغْتَالُ الفَلَاةَ نَجَاؤُها   إِلى خَبْرٍ مَوْفُودٍ إِلَيهِ بِوَافِدِ

26. تَراهُنَّ مِنْ طُولِ الجَدِيلِ بِكَفِّهِ   نَوافِرَ أَوْ يَمْشِينَ مَشْيَ الوَلائِدِ

27. سَرى اللّيْلَ وَالتَهْجِيرَ حَتَّى تَبَدَّلَتْ   مَعَاقِدُ مِنْ أَنْسَاعِهَا بِمَعاقِدِ

28. إِذَا قُلْتُ لَقِّينَا بِعُقْبَةَ أَرْقَلَتْ   تَشَفَّى بِبَرْدِ الْماءِ أَوَّلَ وارِدِ"

“17. *(Kendisine) dokunan çubuk nedeniyle boynu yana dönen nice dişi deve (benim bineğim olmuştur). Onun (sürati), adeta susamış (bir çöl hayvanının), sabit (su) kanallarındaki yürüyüşü gibidir.*

18. *Eğer öğle sıcağında (bana) yalan söylerse, yaban hayvanlarının anası (olan vahşi çölde) ona kırbacımla vuruveririm.*

19. *Sert ve metin topraklarda (kafa karıştırıcı) serap (at) koşturduktan sonra, (benim devem de) çöllerde gelişigüzel koşturur.*

20. *Kuşluk vaktinde güvercinin sesi nedeniyle ürkmektedir. Geceleyin ise cırcır böceklerinin şarkı söylemesi dolayısıyla koşturmaktadır.*

21. *(Devemi) yıkık bir su kaynağında sulamaya çıkarttım. (Ancak) az miktardaki sudan tiksindi (ve ondan içmek istemedi). Uzak bir vadiden gelen bir pınara (gidinceye) kadar (susuzluğa direndi).*

22. *(Daha sonra devemi), uzun süre beklediği için bozulan (ve) taşarcasına dolu olan bir su (kaynağına getirdim). (Rezervin içindeki su), sağlam (mıntıkalardan gelen) harikulade dişi eşeklerin otlarla karışmış idrarı gibiydi.*

23. *(Benim bineğim, çıktıkları sayısız ve uzun yolculuklar nedeniyle) zayıf düşmüş olan develerin (soyun)dan gelen bir*

dişi yavrudur. (Yırtıcı bir kuş misali) dalışı, platodaki (yırtıcılardan) kaçan sağangillerin dalışı gibidir.

24. *Gece (üzerimize) perdelerini çekerken, uyku mahmuru bağırtlakları harekete geçirir. (Böylelikle uçmak için) tutuşarak (daha fazla) uyku mahmuru olmaksızın (harekete geçerler).*

25. *(Bana eşlik eden arkadaşlarımın) uzun vücutlu olan zayıf develeri, süratleriyle çöle suikast düzenlemektedir. Yolcuyla (yani benimle birlikte koyuldukları bu yol), ulaşılacak kişinin bilgeliğine (çıkmaktadır).*

26. *(Binicisinin) elinde (bulunan) burun dizginlerinin uzun süre (tutulmuş olması) nedeniyle, (bu develerin) korkmuş (hayvanlar gibi hareket ettiğini) görürsün. Yahut cariyelerin yürüyüşü misali yürürler.*

27. *(Develer) geceleyin ve öğlenin en sıcak vaktinde (durmaksızın yol aldılar). Öyle ki onları (dizginlemek için kullanılan) ipler, (yıpranması) nedeniyle, birbiri ardına değiştirilmek (zorunda kaldı).*

28. *(Deveme): 'Bizi ʿUḳbe ile buluştur!' dediğimde, yürüyüşünü hızlandırır. Suyun soğukluğuyla şifa bulmak ve (ona) ulaşan ilk (binek) olmak için (acele eder)."*

Görüldüğü üzere, bu kasidede on yedinci beyitle yirmi sekizinci beytin arası, raḥîl temasına ayrılmış durumdadır. Şair raḥîl temasına

geçiş sağladığında, öncelikli olarak lafı develere getirmektedir. Beytin başında kullanılan *rubbe vâvı*, kelimeye “nice” manası katmaktadır ve şairin bu yolculuğu pek çok kez gerçekleştirdiğine işaret etmektedir. Daha önce de değindiğimiz üzere, kadim şairler raḥîl bölümünde genellikle dişi develerle yola çıktıklarını anlatmaktadır. Şair burada deve sözcüğünü (*nâḳa*) açıkça zikretmemesine rağmen, *eşʿar* kelimesinin dişil formu olan *saʿrâʾ* sözcüğünü kullanmaktadır. Bu kelime, rahatsızlığı nedeniyle boynunu büken develeri nitelemek için kullanılmaktadır. Hayvanın bu şekilde hareket etmesi, burun kemiğine yerleştirilen bir tahtadan (*ḫişâş*) duyduğu rahatsızlıktan kaynaklanmaktadır. Söz konusu aparatın hayvana takılması, bineğin çok hızlı şekilde itaat etmesini sağlamaktadır (bkz. Lane, 1865: 740). Hayvanın itaatkârlığa bu denli alıştırılmış olmasının nedeni, muhtemelen pek çok sefere çıkmasından ileri gelmektedir. Bu manayı beytin başında kullanılan *vâvu rubbe* ile ilişkilendirmek mümkündür. Nitekim şair bu dizesinde çok yolculuk yaptığını vurgulamayı istemektedir. Raḥîl temasında teşbih sanatı sıkça kullanıldığından, şair de henüz bölümün ilk beytinde bu sanattan yararlanmaktadır. Teşbihin belagati, dinleyiciyi bir unsurdan alıp onu ondan daha hoş başka bir tasvire götürüyorsa ortaya çıkmaktadır (İpek, 2020: 490). Dolayısıyla teşbih sanatı, yüksek bir anlamsal dinamizme sahip olan raḥîl bölümleri için ideal bir belagat unsuru olarak sivrilmektedir ve bu yüzden de sıklıkla kullanılmaktadır.

İlk dizede karşımıza çıkan teşbih son derece müphemdir. Nitekim şair devesini susuz kalmış (*ṣâdd*) bir canlıya benzetmekte; ama bu canlının

mahiyetine değinmemektedir. Bahsi geçen hayvanın tespiti güçtür. Mamafih onun kavurucu sıcaklarda su arayan çevik bir havyan olduğu ortadadır. Bu canlının ölmemek için su kanalları arasında süratli şekilde koşturması, devenin hareketliliğine benzetilmektedir. Bu teşbihte niçin susuz kalmış bir canlının kullanıldığını tahmin etmek çok da zor değildir. Anlaşılacağı üzere, burada şairin hamisinden beklediği ihsanlarla çöl hayvanının su kanalından beklediği yaşamsal sıvı, adeta birbirine denk iki gereksinim olarak gösterilmektedir.

On sekizinci beyitte şair, devesinin yalan söyleme ihtimaline değinmektedir. Burada bineğinin öğle vaktinin helak edici sıcaklığına katlanamadığı sırada aldığı görünümüne işaret etmektedir. Ne var ki devenin bitkinliği, hedefine ulaşmak isteyen şairin hiç de umurunda değildir. Bineği şairin menziline ulaşmasına engel teşkil ederse, onu kırbacıyla dize getireceğini beyan etmektedir. Beytin sonunda çöl imgesi ile besleyici bir anne arasında ilişki kurulmaktadır. Zira burada yabani hayvanları bünyesinde barındıran sahra, yavrularını besleyip büyüten bir anneye benzetilmektedir. Şair muhtemelen çöldeki vahşi hayvanların varlığından bahsedilerek, yaptığı yolculuğun zorluklarla çevrili olduğunu memdûḥuna hatırlatmak istemektedir. Nitekim yolculuğun tehlikelerinin vurgulanması, raḥîl şiirlerinde sıkça tercih edilen bir tekniktir. Bu sayede memdûḥun şairin yorgunluğunu ve tahammül ettiği zorlukları takdir etmesi beklenmektedir.

On dokuzuncu beyitte, şair bineğinin gidişini betimlemektedir. Burada anlatmak istediği, devesinin zorlu bir coğrafyada, kısıtlı imkânlar altında yol aldığı, çöl nedeniyle husule gelen serapların etkisiyle kimi

zaman gelişigüzel ilerlediğidir. Doğal bir fenomen olan serap, dizede adeta mücessem bir varlıkmışçasına anlatılmaktadır.

Yirminci beyitte, devenin hızlanmasına yol açan unsurlara değinilmektedir. Devenin kuşluk vaktinde süratle koşturmasının nedeni, duyduğu güvercin seslerinden korkması ve orayı bir an evvel terk etmeyi istemesidir. Keza geceleri hızla koşmasının nedeni ise cırcır böceklerinin sesinden uzaklaşmayı arzulamasıdır. Öte yandan dizede kuşluk vakti (*duḥâ*) ile gece (*leyl*) kelimelerinin kullanılmasını, *tezat* oluşturma gayesine bağlamak mümkündür. Nitekim raḥîl bölümlerinde hem gece hem de gündüz yol alındığının vurgulanması maksadıyla, tezat sanatından genellikle sıkça istifade edilmektedir.

Yirmi birinci beyitte, çölde karşılaşılan yeni sorunlara değinilmektedir. Çünkü memdûḥa giden yolun zorluklarla çevrili olduğu ve bu zorluklara tahammül etmenin güçlüğü, raḥîl bölümlerinde defaten vurgulanmaktadır. Söz konusu dizede değinilen sorun, çok sık kullanılan bir motif olan susuzluktur. Aslında şairle devesi, bir su kaynağıyla karşılaşmamış değildir. Ne var ki şairin devesinin, kendisi için hayati öneme sahip olan bu suyu, kirli olduğu gerekçesiyle içmediği anlatılmaktadır. Dizede *duʿs̱ûr* kelimesiyle, heder olmuş bir yalak yahut su rezervi kastedilmektedir. Mezkûr kaynağın yıkıldığının anlatılması, suyun kokuşmuşluğuna yapılan bir kinayedir. Keza “Az miktardaki sudan tiksindi” ifadesi, kinaye yoluyla devenin sudan içmediğini anlatmaktadır. Şairin bineği midesini kaldıran bu sudan içmektense, öldürücü susuzluğu göğüslemeyi ve bir sonraki su kaynağına kadar beklemeyi tercih etmektedir. Devenin bu tutumu,

onun güçlü ve dirayetli bir hayvan olduğunu göstermektedir. Böylelikle şairin bineğinin asil bir deve olduğu anlatılmak istenmektedir. Esasen bu kullanıma İslam öncesi şairlerinin şiirlerinde de rastlamak mümkündür. Örneğin; ʿAlḳame b. ʿAbede (ö. 3/625 [?]) bir beytinde, devesinin beğenmediği kaynaklardan su içmeyi reddettiğini anlatmakta ve bu gibi durumlarda devenin tekrar yola çıkmaktan başka çaresinin olmadığını belirtmektedir (bkz. ʿAlḳame el-Faḥl, 1353/1935: 9-16).

Yirmi ikinci beyitte, şair bir başka su rezervine ulaştığını anlatmaktadır. Ne var ki bu kaynaktaki su da oldukça kötü durumdadır. Hatırlanacağı üzere, ilk karşılaşılan su kaynağı, az miktarda su içerecek şekilde kurgulanmıştır. Bu ikinci kaynak ise suyla dolup taşmasına rağmen kokuşmuş bir su ihtiva etmektedir. Şair burada suyun rengini betimlemek için teşbih sanatına başvurmakta ve onu dişi eşeklerin otlarla karışmış olan idrarına benzetmektedir. Böylelikle maruz kaldığı harici etkiler ve zamanın tesiriyle, suyun bozulduğu ve farklı bir renk aldığı ifade edilmektedir. Bu kurgunun ardında, şairin çektiği zorlukların anlatılmasının yanı sıra, daha gizli bir anlam da yatıyor olabilir. Belki de şair bolca su içeren bir kaynağı konu edinerek, kendisinden başka kimsenin bu bölgeye gelmeye cesaret edemediğini anlatmayı arzulamaktadır. Nitekim yoldan daha önce geçen insanlar, söz konusu su rezervini bozulmadan önce bitirememiş, hatta eksiltmeye dahi muvaffak olamamışlardır. Eğer şairin zihnindeki anlam bu kadar derin değilse, yalnızca bu kaynağın yolcular

tarafından tercih edilmediğini anlatmaktadır; ama ilk olasılık daha ağır basmaktadır.

Yirmi üçüncü beyit, şairin devesinin atikliğinin ve tecrübesinin anlatılmasına hasredilmiştir. Bahis mevzu olan binek, uzun ve yorucu yolculuklarda deneyim kazanmış soylu develerin soyundan gelmektedir. Atalarının genlerinden miras aldıkları sayesinde, şairin devesi de dayanıklı bir hayvan olarak dünyaya gelmiştir. Şair bineğinin hızını anlatırken teşbih sanatından yararlanmaktadır. Bu bağlamda devesinin gidişini, sağangiller yahut ebabilgiller (*apodidae*) tabir edilen kuş cinsinin hareketliliğine benzetmektedir. Malum olduğu üzere kırlangıçlara çok benzeyen sağangiller, en hızlı kuşlar arasında sayılmaktadır (Webster, 2012: 141). Klasik Arap şiirinde devenin süratinin anlatılması önemli bir meseledir. En ideal ve üstün binek en hızlı olanıdır. Bu yüzden şair bineğinin süratini vurgulamak için, onu hızlı kuşlara benzetmekle kalmamış, mübalağayı arttırmak maksadıyla ifadelerine söz konusu kuşların avcılar tarafından takip edildiğini de eklemiştir. Burada kastedilen avcılar, en az sağangiller kadar hızlı olan yırtıcı kuşlardır. Böylelikle doğanın en hızlı kuşlarından birisi, bizzat kendi yaşamı için hızlı olmak zorunda kaldığı bir sahnede canlandırılmaktadır.

Yirmi dördüncü beyitte *ḳaṭâ* şeklinde tabir edilen kuş cinsi *bağırtlak*tır (*pterocles*). Uyku mahmuru olduğu anlatılan bu kuşların, devenin geçişiyle uyandığının ifade edilmesi, devenin süratini anlatmak için başvurulan bir kinayedir. Ayrıca bu kuşların uykulu olarak tasvir edilmesi, gecenin o saatinde söz konusu mekânda şairle devesinden

başka kimsenin olmadığını, tüm hayatın ve canlılığın adeta durduğunu anlatmaktadır. Oysa şair, memdûḥuna ulaşmak maksadıyla, hayatın ve zamanın neredeyse durduğu bir yerde, yolculuğuna olanca hızıyla devam etmektedir. Gecenin karanlığıyla perdelerin ilişkilendirilmesi eski bir kullanımdır. Gecenin insanların üzerine perde indirdiğini anlatan farklı şiirler mevcuttur (Bkz. Farrin: 2011, 133); ama bunlardan en meşhuru İmru'u'l-Ḳays'ın (ö. 540 dolayları) ünlü *muʿallaḳa*sındaki ifadesidir: *"Beni sınamak için, türlü türlü kederlerle deniz dalgaları misali perdelerini üzerime salan nice geceler var* (İmru'u'l-Kays, & vd., 2013: 34).*"*

Yirmi dördüncü beytin ikinci *şaṭr*ında, *hucûd* kelimesiyle *ġayra hâcid* ifadesinin bir arada kullanılması, terdîd ṭibâḳı (*tibâḳu't-terdîd*) olarak değerlendirilebilir (Hussein, 2015: 149). Nitekim bunlar birbirine zıt manalarda kullanılmıştır. İbn Reşîḳ bu sanatı bir cinas türü olarak değerlendirmektedir. Öte yandan terdîd ṭibâḳının sözü güzelleştirmede pek de etkili olmadığı düşünülmektedir (Cesur, 2015: 76-77). Lakin raḥîl şiirlerinde karşıt anlamlı kelimelerin sıkça kullanılması, özellikle yolculuğun sabah akşam devam ettiğinin anlatıldığı ifadelerde, son derece alışıldık ve yararlı bir durumdur.

Yirmi beşinci beytiyle birlikte, *raḥîl* bölümünün tamamlanacağının ve *medîḥ* bölümünün başlayacağının sinyalleri verilmektedir. Şair yolda karşılaşılan zorlukların anlatılmasının kâfi geldiğine kanaat getirmiş olmalıdır. Nitekim artık anlattığı bu güçlüklere kimin uğruna katlandığını ifade etmeye başlamaktadır. Zira kasidenin yegâne gayesi, esas itibariyle memdûḥun memnun edilmesidir. Dizede çoğul

develerden bahsedilmesinin nedeni, muhtemelen şairin yol arkadaşlarının bineklerine yapılan bir atıftır. Develerin çöle suikast düzenlediklerinin anlatılması, şairin zihninde develerle çölün birbirleriyle savaşan iki hasım olduğunu tahayyül ettiğini göstermektedir. Nitekim çölün gayesi kendisini geçmeye çalışanları kuraklık ve sıcaklığıyla öldürmek, yolcuların gayesiyse bu azılı düşmanı alt ederek menzillerine ulaşmaktır. Memdûḥa ulaşmasıyla bu korkunç düşman yenilecek, şair ve devesi muzaffer olabilecektir.

Yirmi altıncı beyitte, develerin hareket ediş biçimine tekrar değinilmektedir. Devenin dizginin uzun süredir elde tutuluyor olması, yolculuğun uzun sürmesi hususunda yapılan bir kinayedir. Dizede develer bir takım korkmuş hayvana benzetilmektedir; ama bunların cinsine değinilmemektedir. Öte yandan söz konusu hayvanlarla kurulan teşbihin, yırtıcıların saldırısına uğradıklarında, bahis mevzuu hayvanların sağa sola kaçışmalarını merkezine aldığı kolayca anlaşılmaktadır. Şairin devesini bilinçsizce ve can havliyle koşturan bir sürüye benzetmesinin ardında, çölde kaybolduklarına yapılan bir atıf yatıyor olabilir. Şayet durum böyleyse, biniciler rotalarını bir anlığına kaybettikleri için, çölde bir o tarafa bir bu tarafa yalpalamış olmalıdır. Belki de bu sözler yalnızca binicilerin oluşturduğu seyahat düzeninin bozulduğuna ve kervanın adeta bir hayvan sürüsü gibi gayrimuntazam şekilde ilerlediğine işaret etmektedir. Bu ikinci varsayım daha olasıdır. Nitekim yolun kaybedildiğine dair kesin bir alamet göstermek mümkün değildir. Beytin ikinci kısmında, develerin

yürüyüşü cariyelerin yürüyüşüne benzetilmektedir. Burada develerin cariyeler kadar estetik şekilde yürüdüğü anlatılmak istenmektedir.

Yirmi yedinci beyitte, raḥîl bölümlerinde sıkça kullanılan tezat sanatından yeniden yararlanılmaktadır. Nitekim şair burada *leyl* (gece) ve *tehcir* kelimelerini bir arada kullanmaktadır. Malum olduğu üzere *tehcir* kelimesi, öğlenin *hâcira* tabir edilen en sıcak vaktinde yapılan yolculuğu ifade etmektedir (İbn Manẓûr, Bty., 5/254). Dolayısıyla gece manasıyla öğlenin en sıcak anında yapılan yolculuğu ifade eden bu kelimenin birbirlerinin zıddı olarak kullanıldığını kabul etmek mümkündür. Ayrıca yolculuğun gece ve öğlen yapıldığının anlatılması, seferin sürekliliğine işaret eden bir kinayedir (Hussein, 2015: 152-153). Çünkü yolculuğun en zor olduğu öğle sıcağında dahi, şair ve arkadaşları durmaksızın yollarına devam etmişlerdir.

Yirmi sekizinci beyit, raḥîl bölümünün son dizesidir. Şair burada ʿUḳbe adındaki memdûḥuna gitmesi için devesine talimat vermektedir. Bu *taḫalluṣ* kullanımında, şairin lafı yolculuktan alarak memdûḥuna getirmesi, makul bir düzlemdedir. Şairin bineğinin, yol boyunca tahammül ettiği çöl şartlarından artık bıkmış olduğu, dizede kinayeli şekilde anlatılmaktadır. Bu yüzden kendilerini güzel şekilde ağırlayacak haminin adını duyunca, soğuk sulara kavuşma hayaliyle yürüyüşünü hızlandırmaktadır. Şairin devesinin suya ilk ulaşacak binek olduğunun beyan edilmesi, onun süratini anlatmak için kullanılan bir kinayedir. Ayrıca devenin birinciliğinin kutlanması, şairin bu seyahatte yalnız olmadığını ve kendisine eşlik eden

arkadaşlarını geçmeyi başardığını göstermektedir. Arzu edilen menzile ulaşılmasıyla, raḥîl bölümü de sona ermektedir.

SONUÇ

Birkaç farklı temanın bir araya getirilmesiyle teşekkül eden klasik Arap kasidesinin en belirgin bölümlerinden birisi, şairlerin çölde yaptıkları uzun yolculukları anlattıkları raḥîl kısmıdır. Raḥîl bölümü çoğu zaman, aşk temasını işleyen nesîb bölümünden hemen sonra başlamaktadır. Dolayısıyla raḥîl temasının kaside içerisinde genellikle ikinci bölümde yer aldığını söylemek mümkündür. Kasidenin alışıldık düzeni içerisinde, raḥîl bölümünü *medîḥ* (methiye), *faḫr* (övünme) ve *hicâ'* (yergi) bölümleri izlemektedir. Elbette bu duruma, özellikle yergi ağırlıklı kasidelerde, istisnaların gösterilebileceğini hatırlatmakta fayda vardır.

Arap edebiyatçıları tarafından türetilmiş olan raḥîl terimi, anlaşıldığı kadarıyla Samî dillerindeki kadim bir köke dayanmaktadır. Ne var ki Kuzey ve Güney Samî dillerinde bu kökün manası farklılaşmış olmalıdır. "Göç" yahut "sefer" manasına gelen bu sözcük, zamanla şairin çölde yaptığı yolculukları anlattığı şiir parçalarının isimlendirilmesinde kullanılmaya başlanmıştır.

Raḥîl temasının kadim şairler tarafından sıkça rağbet görmüş olması, eski Arapların sürdürdükleri konargöçer yaşam tarzıyla doğrudan ilişkilidir. Zira dönemin şiirleri, insanların gündelik yaşantılarını yansıtan bir ayna olma hüviyetindedir. Bedevî hayat tarzında develer son derece önemli bir rol üstlendiğinden, raḥîl şiirlerinde şairlerin

bineklerinin genellikle dişi develer olduğu kurgulanmaktadır. Öte yandan Abbâsî dönemine gelindiğinde, bazı şairlerin at motifini kullanmaya başladığı yahut ironik şekilde bu yolculuğa yayan olarak çıktıklarını anlattıkları gözlemlenmektedir.

Raḥîl teması, şiirin diğer temel konularıyla birlikte uyumlu şekilde kullanılabilmesine rağmen, genellikle methiye ağırlıklı kasidelerde en iyi performansını sergileme imkânı bulmaktadır. Nitekim methiye kasidelerinde şairler, söz konusu yolculuklara çoğu zaman memdûḥlarının ihsan ve cömertliğine ulaşmak için çıkmakta ve tüm zorluklara onların hatırı için katlandıklarını anlatmaktadırlar. Övünme ağırlıklı şiirlerde, raḥîl temasının üstlendiği misyon, daha ziyade şairin dayanıklılığının ve cesaretinin dolaylı yoldan anlatılmasıdır. Çünkü böylesine tehlikeli yolculuklara çıkılması, yiğitlik ve deneyim meselesi olarak görülmektedir. Hiciv ağırlıklı kasideler ise tabiatı gereği raḥîl temasıyla yeterince uyum sağlayamamaktadır. Buna rağmen iki temanın bir arada kullanıldığı örneklere rastlamak mümkündür. Ne var ki özellikle hicviyelerde, kaside içirişindeki konusal dizilimin daha çok değişim gösterebildiği gözlemlenmektedir.

Raḥîl bölümlerinde karşımıza çıkan mekân, uçsuz bucaksız çöllerdir. Şiirin *başkahraman*ı yahut *protagonist*i ise şairin bizzat kendisidir. Şiirlerde şaire arkadaşları eşlik edebilmektedir; ama bunlara verilen rol genellikle fazlasıyla sınırlıdır. Öte yandan bu kasidelerde, şairin en belirgin yol arkadaşı devesi olduğundan, onun adeta bir *ikincil karakter* yahut *deuteragonist* mesabesinde görülmesi gerektiği ileri sürülebilir.

Raḥîl bölümleri konu bakımından son derece sınırlıdır. Şairin devesinin anlatılmasına ve detaylıca betimlenmesine geniş yer verilen bu şiirlerde, şairler bineklerini genellikle, sürekli devam eden yolculuklar nedeniyle cılız düşmüş, ama hızından hiçbir şey kaybetmemiş, takdire şayan hayvanlar olarak tasvir etmektedirler. Çölde karşılaşılan sıkıntıların anlatılması ise bu bölümlerde ağır basan ikinci mevzusudur. Şairler çölde karşılaştıkları sıcaklık, yorgunluk ve susuzluk gibi belli başlı olumsuzlukları sürekli dile getirerek, katlanmış oldukları güçlükleri detaylıca anlatmayı arzulamaktadırlar. Bunun yanı sıra çölde karşılaşılan yaban hayvanlarının anlatılması yahut şairin bineğinin bu hayvanlarla teşbih edilmesi de raḥîl şiirlerinde sıkça kullanılan unsurlardandır. Fırtına, şimşek, yıldırım ve sağanak gibi çeşitli meteorolojik hadiseler, söz konusu şiirlerde yer verilen diğer motiflerdendir.

KAYNAKÇA

ʿAlḳame el-Faḥl (1353/1935). *Şerḥu Dîvâni ʿAlḳame el-Faḥl*, es-Seyyid Ahmed Ṣaḳr (Haz.), Kâhire: Mektebetu'l-Maḥmûdiyye.

Apak, A. (2014). *Ana Hatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü* (2. Baskı), İstanbul: Ensar Neşriyat.

Beeston, A. F. L., Ghul M. A., Müller, W. W., & Ryckmans, J. (1982) *Sabaic Dictionary*. Louvain-la-Neuve: University of Sanaa.

Beşşâr b. Burd (1376/1957). *Dîvânu Beşşâr b. Burd*, C. 3, Muhammed eṭ-Ṭâhir ibn ʿÂşûr (Haz.), M. Ş. Emîn (Tsh.), Kâhire: Maṭbaʿatu Lecneti't-Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr.

Cesur, S. (2015). *Arap Dili ve Belagatinde Tıbak Sanatı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çetin, N. M. (2011). *Eski Arap Şiiri* (2. Baskı), İstanbul: Kapı Yayınları.

Demirayak, K. (2014). *Arap Edebiyatı Tarihi-I: Cahiliye Dönemi* (3. Baskı), Erzurum: Fenomen.

Farrin, R. (2011). *Abundance from the Desert*. New York: Syracuse University Press.

Gu, S. (2014). *A Cultural History of the Arabic Language*. North Caroline- Londra: Mc Farland & Company.

Hitti, P. K. (2002). *History of The Arabs*. New York: Macmillan.

Hussein, A. A. (2015). *The Rhetorical Fabric of the Traditional Arabic Qaṣīda in Its Formative Stages*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

İbn Hişâm (1375/1955). *es-Sîretu'n-Nebevîyye*, C. 2, (2. Baskı), M. es-Saḳḳâ, İ. el-Ebyârî, 'A. eş-Şelebî (Haz.), Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Ḥalebî ve Evlâduhu.

İbn Manẓûr (Bty.). *Lisânu'l-'Arab*, C. 5 & 11. Beyrut: Dâr Ṣâdır.

İmru'u'l-Kays, & vd. (2013). *Yedi Askı: Arap Edebiyatının Harikaları*, Nurettin Ceviz, Kenan Demirayak, Nevzat H. Yanık (çev.), Ankara: Ankara Okulu.

İpek, M. S. (2020). Teşbih Sanatında "Müşebbeh" İçin Kullanılan Başlıca Rumuzlar (Arap Şiiri Örneği). *Tarih Okulu Dergisi,* (44), 489-500.

Jacobi, R. (1982). The Camel-Section of the Panegyrical Ode. *Journal of Arabic Literature*, (13), 1-22.

Kitto, J. (1849). *A Cyclopaedia of Biblical Literature*, C. 2. Edinburgh: Adam and Charles Black.

Lane, E. W. (1865). *An Arabic-English Lexicon: Derived from the Best and the Most Copious Eastern Sources*, C. 1/2. Londra: Williams and Norgate.

Lebîd b. Rebîʿa (1962). *Şerḥu Dîvâni Lebîd b. Rebîʿa el-ʿÂmirî*, İ. Abbas (Thk.), Kuveyt: Vizâratu'l-İrşâd ve'l-Enbâ'.

Leslau, W. (2006). *Comparative Dictionary of Geʻez*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

eṭ-Ṭaberî, M. (Bty.). *Târîẖu'ṭ-Ṭaberî*, C. 3, (2. Baskı), Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrahim (Thk.), Kâhire: Dâru'l-Maʻârif.

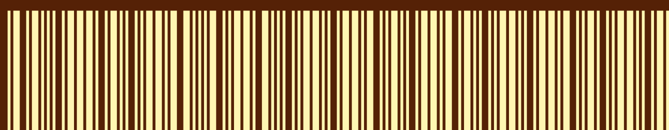
Webster, C. (2012). *Action Analysis for Animators*. ABD: Elsevier.

Wehr, H. (1985). *Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart* (5. Baskı), Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Yanık. N. H. (2010). *Arap Şiirinde Tasvir (Cahiliye – Abbasiler)*. Erzurum: Fenomen Yayınları.

Zeytunî, ʿA. (1994-1995). Cahiliye Şiirinde Deve, (Mahmut Kafes, çev.), *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (9-10), 93-100.

ISBN: 978-625-7279-72-7